

Ujlaki Anna
(doktorandusz, Budapesti Corvinus Egyetem
Politikatudományi Doktori Iskola)

Az absztrakció problémája a politikaelméletben¹

ÖSSZEFOGLALÓ

Az absztrakció két szempontból is kihívást jelent a normatív politikaelmélet számára. Egyrészt fogalmi zavarba ütközünk, amikor az elméletalkotás során történő elvonatkoztatás jelenségét vesszük szemügyre. A tanulmány első felében bemutatok egy, az absztrakció és az idealizáció közötti fogalmi feszültség feloldására szolgáló megoldást, amely segít az absztrakció fogalmának neutrális értelmezésében. Az absztrakció problémájának egy másik dimenziója azonban nélkülözhetetlen velejárója a politika világról való elméletalkotásnak. A tanulmány második felében megvizsgálom három jelentős kortárs politikaelméleti irányzat képviselőjének kísérletét az absztrakció problémájának értelmezésére és feloldására. David Miller asszociativizmus, Susan Moller Okin liberális feminizmus és John Horton kortárs realista politikaelmélete egyaránt kritika a domináns rawlsiánus politikai filozófia túlzott idealizmusával szemben. Bár valamennyien igyekeznek a politika világának az általuk fontosnak tekintett tényeit figyelembe venni, végső soron más jelenségek tekintetében ugyanolyan elvontak maradnak, mint elméleti ellenfeleik.

Kulcsszavak: normatív politikaelmélet, politikai filozófia, absztrakció, ideális elmélet

¹ A tanulmány a Politikatörténeti Intézet Társadalomelméleti Műhelyének ösztöndíjas programja keretében készült. Köszönettel tartozom a TEM tagjainak, akik értékes hozzászólásaik révén lehetővé tették, hogy a tanulmány megszülethessen. Továbbá köszönet illeti az MTA TK PTI Politikaelméleti Műhelyének tagjait, akik számos észrevétellel hozzájárultak ahhoz, hogy a szöveg elnyerje végső formáját.

Anna Ujlaki

(PhD student, Corvinus University of Budapest,
Doctoral School of Political Science)

The Problem of Abstraction in Political Theory

ABSTRACT

Abstraction emerges as a challenge for normative political theory in two senses. Firstly, political theorists face a conceptual problem when facing the phenomenon of theoretical abstraction. In the first part of the paper, I display a solution by which the clarification between abstraction and idealization may be accomplished. Secondly, idealization is an essential element of theorizing about the political sphere. In the second part of the paper, I demonstrate three ways of how to interpret and how to resolve the problem of idealization by interpreting three contemporary political theoretical streams through an author of each one. Associativism of David Miller, liberal feminism of Susan Moller Okin, and contemporary realist political theory of John Horton are all explicit criticisms of the so-called excessive idealization of dominant, Rawlsian political theorizing. The paper concludes that although all of these authors attempt to include what is regarded by them as important real world characteristics, eventually their theories remain as abstract as that of their theoretical opponents.

Keywords: *normative political theory, political philosophy, abstraction, ideal theory*

A politikai filozófia feladata, hogy bemutassa a társadalmi világ természetét, azt, hogy ez a világ miként lehetne jobb, és hogyan érhetnénk el a jobb állapotot. Természetesen az utóbbi legfeljebb a közelítés elveként értelmezhető: történelmi tapasztalataink alapján biztosan mondhatjuk, hogy még ha egyetértés is születne a tökéletes világ mibenlétéről, az akkor sem lenne megvalósítható. Ez a gondolat azonban még nem jelenti, hogy a politikai filozófia ne tudna nagyon hasznos és fontos állításokat megfogalmazni az emberek társadalmában való együttéléséről vagy ne tudna irányt mutatni a politikai cselekvés számára. A nehézségek akkor kezdődnek, amikor az igazságos világról való „álmódosítás” olyan szintet ölt, hogy nem marad semmi, amit a valóságos világunk nyugtalanító kérdéseiről mondhatnánk azoknak, akik abban élni kényszerülnek. Ezt a kérdést nevezem az *absztrakció problémájának*.

A kortárs normatív politikaelméletnek újra és újra meg kell birkóznia a kérdéssel, hogy az elméletalkotás mely pontján és milyen mértékben tekinthetünk el a valódi világ jellemzőitől. Néhány kutató expliciten foglalkozik a problémával (például Jubb, 2012 és 2016; Valentini, 2012), mások viszont burkoltan kéri számon kortársaikon, hogy azok nem megfelelő mértékben vagy éppen nem megfelelő helyen alkalmazzák az absztrakciót. Az utóbbiak közé tartozó politikaelméleti gondolkodók gyakran úgy vélik, elméleti ellenfeleik túl sok, a társadalmi, politikai világ szempontjából fundamentális komponenst hagynak figyelmen kívül elméletalkotásuk során, vagy akár éppen ezekkel a meghatározó tényezőkkel kapcsolatban fogalmazznak meg teljesen téves állításokat. Ezek a kritikusok azt állítják, a túl absztrakt elméletek vagy pontatlan konklúziókra jutnak, vagy éppen semmilyen iránymutatással nem szolgálnak az emberek számára, azaz még egy ideális állapot *megközelítéséhez* szükséges eszközöket sem tudják felkínálni.

A probléma gyakorlati jelentőségét mutatja, hogy mivel a politikaelmélet *per definitionem* általánosításra törekszik, így elméletekkel és modellekkel dolgozik, ezért mind az egyes elméletek megalkotói, mind kihívóik kénytelenek egy bizonyos mértékben absztrakciót alkalmazni. Amennyiben ezt nem tennék meg, munkájuk nem lenne több a *status quo* leírásánál. A kérdés tehát az, hogyan lehet a politika világról úgy alkotni általános érvényű elméleteket, hogy azok megfelelő mértékben reflektáljanak a valóságra.

Mivel az angol nyelvű politikai filozófiát az 1970-es évek óta John Rawls munkássága, illetve az arra érkező reflexiók határozzák meg, a tanulmányban azt igyekszem megvizsgálni, az absztrakció szempontjából attól miben tér el egy-egy Rawls-kritika vagy kritikaként születő irányzat. Emellett kísérletet teszek azoknak a *realisztikusság* kritériumának szempontjából való értékelésére. Más szóval megvizsgálom, hogy az adott elméletek sikeresebben írják-e le a társadalmi valóságot, a politika világát, mint a riválisuknak tekintett rawlsi politikai filozófia.

Valamennyi politikai filozófiai munkának létezhet belső és külső kritikája (Skorupski, 2017: 173.). Rawls elméleteinek belső kritikusaihoz azokat a gondolkodókat sorolhatjuk, akik javító jelleggel igyekeznek kiküszöbölni az elmélet hibáit vagy pontatlanságait, esetleg a társadalmi igazságosság rawlsi fogalmát megtartva dolgozzák ki saját elméletüket vagy igyekeznek kiterjeszteni annak hatókörét (például globális kérdésekre). Külső kritikusaik közé pedig azok tartoznak, akik sokkal gyanakvóbb szemmel tekintenek az elméletekre, szkepticizmussal kezelve azok egyes elemeit. Rawls munkája pedig bővelkedik a reflexiók e

két típusában. Tanulmányomban három különböző irányból érkező alternatívát vizsgálok meg az absztrakció problematikája szempontjából, egy az igazságosság fogalmával operáló belső kritikát, David Millerét; Susan Moller Okin szintén belső kritikaként értelmezhető feminista nézőpontját; illetve John Horton külső kritikának tekinthető, a kortárs realista politikaelmélet felől érkező megközelítését.² Amellett fogok érvelni, hogy ezek a szerzők az absztrakció *mértékének* lecsökkentésével, valamint alkalmazása helyének megváltoztatásával nem oldják fel a problémát. Az elméletalkotás folyamata során a létező világunk néhány fontos jellemzője az ő esetükben is elengedhetetlenül rejtve marad.

A tanulmány az angol nyelvű liberális politikaelmélet keretein belül marad. Ez nem azt jelenti, hogy ne lenne érdemes az analitikus politikai filozófiától számos tekintetben különböző kontinentális társadalom- és politikaelmélet szempontjából vizsgálni meg az absztrakció problémáját. Az elmúlt években egyre több ígéretes kísérlet született nemcsak az analitikus és kontinentális filozófia közötti eltérések áthidalására, hanem a Rawls és kontinentális ellenfelei közötti hasonlóságok feltárására.³ A tanulmány fókuszja szempontjából azonban az elsődleges kérdés az, hogy mennyiben képes a liberális politikaelmélet megbirkózni az absztrakció problémájával.

A tanulmány a következő módon épül fel. Az első fejezetben bemutatom, mit értünk az absztrakció fogalma alatt az analitikus politikai filozófiában, illetve hogyan különíthető el a kifejezés az idealizáció és az utópia terminusoktól. A második fejezetben az absztrakciót szem előtt tartva vázolom három politikai gondolkodó elméletét. Elsőként David Miller *a részleges teljesítés körülményei* között alkalmazott igazságosságelméletét vizsgálom meg. Másodikként Susan Moller Okin Rawlsszal szemben megfogalmazott feminista kritikáját, valamint az általa a Rawls elméletében lévő probléma feloldására kínált megoldást elemzem. Végül a kortárs politikai realistákkal foglalkozom, közülük is John Horton *modus vivendi* elméletét veszem szemügyre. A tanulmány végén összefoglalom a következtetéseim az absztrakció problematikájára vonatkozóan.

² A politikai filozófia és a politikaelmélet nem kölcsönösen felcserélhető fogalmak (lásd Körösenyi, 2011.). Azonban tanulmányom következő részében jó okkal nem teszek köztük különbséget: habár különböző céljaik és módszereik vannak, a kettejük közötti határ néha egészen vékony. Ez kifejezetten feltűnő a 2010-es évektől a liberális politikai filozófia vizét felkavaró, elsősorban Rawlst kritizáló kortárs politikai realisták írásaiban. A kortárs realisták egyik leggyakrabban hivatkozott szerzője, Bernard Williams, a *Realism and Moralism in Political Theory* című írása legelején kijelenti, hogy nem tekinti fontosnak a különbségtételt a két fogalom között (Williams, 2005, 1.; lásd még Szűcs, 2018). A kortárs realistákhoz hasonlóan a továbbiakban nem töreksem különbségtételre a két fogalom között, így rokon értelmű kifejezéseként használom őket.

³ Az analitikus és kontinentális politikaelmélet közötti különbségekről lásd Floyd (2016: 156–157.), Owen (2016), Reynolds et al. (2010) és White (2016) írását. A két irány közötti ellentét összebékíthetősége mellett érveket találunk Chin tanulmányában (2016), illetve Thomassennel közös írásában (2016), továbbá Donahue és Espejo közös tanulmányában (2016). Patton (2016) arra tesz kísérletet, hogy megmutassa az analitikus filozófia prototípusának tekinthető rawlsi politikaelmélet és a kontinentális társadalomelméletet megtestesítő Foucault elméletében valójában több a hasonlóság, mint elsőre látszik.

1. AZ ABSZTRAKCIÓ PROBLÉMÁJA A KORTÁRS POLITIKAI FILOZÓFIÁBAN

Rawls 1971-ben megjelent *a Theory of Justice* című könyve sokak szerint fordulópontot jelentett az analitikus politikaelméletben, hiszen felébresztette szunnyadó álmából a politikai filozófiát, azaz a gondolatot, hogy lehetséges és érdemes a társadalmi és politikai jelenségek, elsősorban társadalmi intézményeink megítélésére mércéket alkalmazni. Ezzel együtt azonban feléledt az az igény is, hogy a politikai filozófia ne csupán megállapítsa, mi jó és mi rossz, mi helyes és mi helytelen, mi igazságos és mi igazságtalan, hanem eszközöket nyújtson számunkra a politikai cselekvéshez. Az elmúlt fél évszázad politikai filozófiai eszmecseréi rávilágítottak, hogy még a „mi igazságos?” típusú kérdésekben is végeláthatatlan vitákat lehet folytatni, és hogy a közeljövőben nemigen várhatunk konszenzust ezeket a kérdéseket illetően; egyúttal a vita fontos felületévé lépett elő az absztrakció kérdése is. A kortárs politikaelmélet egyik legjelentősebb nézeteltérésének frontvonala mentén így az *ideális elmélet* és az azok közé tartozó teoretikusok megnevezését gyakran a maguk feladatának tekintő *nem ideális elmélet* hívei vernek tábornak.

A nem ideális elmélet hívei azt kifogásolják az általuk ideális elméletnek nevezett domináns, rawlsiánus politikai filozófiával szemben, hogy az nem a megfelelő irányba tapogatózik, amikor a vágyott, igazságos állapot részletezése során olyan mértékben eltávolodik a valóságtól, hogy már semmiféle útmutatással nem tud szolgálni a politikai cselekvés számára. A nem ideális elmélet teoretikusai szerint azonban a politikai filozófia *természetéhez* tartozik, hogy irányt mutasson a politikai cselekvés számára a *valódi* világ körülményei között (Valentini, 2012).

Ezen a ponton felmerül, miért használom az elvonatkoztatás kapcsán felmerülő politikaelméleti problémára az *absztrakció* fogalmát a sokkal kézenfekvőbbnek tűnő *idealizáció* helyett. A következő bekezdésekben bemutatom az ideális és nem ideális elméletek közötti vita Laura Valentini (2012) által kidolgozott, a szakirodalomban elterjedt rekonstrukcióját, amely bár segít megérteni a szembenállás lényegét, hiányosnak mutatkozik a tényektől való elvonatkoztatás fogalmi megkülönböztetése terén. Ennek kiküszöbölésére röviden felvázolom az idealizáció Robert Jubb (2012) által revitalizált értelmezését, amely alkalmasabb lehet a jelenség lényegének megragadására az elterjedt, pejoratív értelemben használt formájával szemben. A Jubb által szemléltetett fogalmi zavar tisztázása érdekében fogom a neutrálisabb absztrakció kifejezést használni.

Az ideális és nem ideális elméletek közötti vita egy lehetséges értelmezését kínálja Laura Valentini, aki a két elmélettípus közötti vita három különböző csoportját véli felfedezni. Valentini az első csoportba azokat a szerzőket sorolja, akik az ideális elméletet a *szigorú teljesítés (full compliance)*⁴ elméletének, a nem ideálisat pedig a *részleges teljesítés (partial*

⁴ A *full compliance* kifejezés a rawlsi *strict compliance* fogalmából ered, amelyet *Az igazságosság elméletének* Korovay-féle fordításában *teljes engedelmesség* elméleteként olvashatjuk (Rawls, 1997). Azonban úgy gondolom, az engedelmesség fogalma magyarul enyhe pejoratív felhanggal is bír: engedelmesség alatt érthetjük azt, hogy egy személy vagy személyek csoportja úgy érzékeli, nincs más választása, mint engedelmeskedni egy másik személy vagy személyek csoportja hatalmának. A rawlsi elméletben viszont különösen fontos elem, hogy a *strict compliance* állapotában a felek tisztában legyenek azzal, hogy az igazságosság elveinek való megfelelés a saját érdeküket szolgálja (Rawls, 1999: 8. és 127.). Ezért a továbbiakban a kifejezést *szigorú teljesítésnek* fogom nevezni.

compliance) elméletének tekintik. A vita ebben az esetben arról folyik, hogy a politikai filozófia feladata vajon az, hogy megmutassa milyen kötelességek illetnek meg bennünket a részleges teljesítés helyzeteiben, vagy pedig azoknak az eseteknek a vizsgálata, amelyekben elérhető a szigorú teljesítés vagy a teljes egyetértés az egyének részéről. A második megközelítésbe azok a szerzők tartoznak, akik arról vitáznak, figyelembe kell-e venni a normatív politikai gondolkodásban a megvalósíthatóság lehetőségét és amennyiben igen, mely megfontolásokra kell tekintettel lennünk. Ebben az értelemben beszélhetünk *utópikus* elméletekről szemben a *realisztikus* vagy legalább *többé-kevésbé realisztikus* elméletekkel. A megközelítések harmadik csoportja a *végállapot* (*end-state*), valamint az átmenet elméleteit (*transitional theories*) tartalmazza, amelyek vitája abban áll, hogy a normatív politikaelmélet célja a társadalmi perfekció egy formájának azonosítása vagy pedig az átmeneti javulás vizsgálata, bármilyen, előre megállapított optimum nélkül.

Egyébként Rawls maga dolgozta ki az ideális és nem ideális elmélet közötti megkülönböztetést. Rawls a méltányosságként értett igazságosság elméletét két részre bontja, így az egy ideális részből – a társadalmi intézmények tökéletesen igazságos berendezéséről, és az abban való szigorú teljesítésről –, valamint egy nem ideális részből áll, amely a kevésbé tökéletes körülmények esetére vonatkozik. Az ideális elmélet arra szolgál, hogy meg tudjuk ítélni, mennyiben igazságosak létező társadalmi intézményeink; a nem ideális pedig lehetővé teszi, hogy figyelembe vegyünk a társadalmi élet természetes korlátait, így a *nem teljesítés körülményeivel* is foglalkozhassunk, és olyan nyomasztó problémákat vizsgálhassunk, amelyek fel sem merülnének egy igazságos társadalomban.⁵ Rawls *Az igazságosság elméletében* beismeri, hogy elmélete túlnyomó része ideális elmélet, hiszen az alkalmas arra, hogy szisztematikus alapot adjon a nem ideális elmélet problémáira, olyan esetekre, amelyekben a cselekvők igazságtalanul viselkednek (Rawls, 1999: 27.; 2008: 15.). Habár kései munkáiban (Rawls, 2005; 2008) több nem ideális elem is megtalálható, végső soron azok is az ideális elméletekhez sorolhatók.

Valentini szerint az ideális és nem ideális elméletek közötti vita mindhárom típusának alapját az a Rawls módszertanával szembeni felismerés képezi, amely szerint az képtelen a való világra hatni (Valentini, 2012: 655.). Az észrevétel mögött az állhat, hogy a nem ideális elmélet hívei az absztrakció és az idealizáció közötti, Onora O'Neill nyomán elterjedt vált megkülönböztetésre építenek (Valentini, 2012: 16. lábjegyzet; Jubb, 2012: 233.; vö. Lawford-Smith, 2010). O'Neill szerint az absztrakció bizonyos tények mellőzését jelenti, az idealizáció viszont kifejezetten téves feltételezésekkel bír a valóságról (O'Neill, 1989: 206–218.; 2002: 39–44.).

Robert Jubb azonban pontatlannak tartja az O'Neill-féle fogalmi konceptualizációt. Úgy véli, sem a nem ideális elméletek hívei, sem az ideális elméleteket a nem ideális kritikákkal szemben megvédeni próbáló kortárs politikai gondolkodók nem képesek sikeresen megvédeni álláspontjukat egymással szemben, mert alapvetően helytelenül definiálják az ideális elméletet. A vita felei azért beszélnek el ismételten egymás mellett, mert nem képesek be-

⁵ Ilyen problémának tekinti a büntetés elméletét, az igazságos háború tanát, illetve az igazságtalan politikai rendszerekkel szembeni lehetőségeket, mint a polgári engedetlenséget, katonai ellenállást, forradalmat és lázadást (Rawls, 1997: 27.).

látni, hogy az ideális és nem ideális elméletek gyökeresen más normatív problémák megoldására születtek. Jubb szerint az O'Neill-féle pejoratív értelemben használt (téves feltételezéseként értett) idealizáció félrevezette a kortárs liberális gondolkodókat, akik azzal kezdték el kritizálni néhány társukat, hogy azok a valóságról alkotott téves feltételezéseik miatt nem képesek elérhető és kívánatos javaslatokat tenni „itt és most”, egy olyan világban, amelyben az emberek nem minden esetben felelnek meg a tőlük elvártaknak (vö. Stempłowska, 2008: 324.). Azonban Jubb felhívja a figyelmet, hogy erre az esetre már van egy tökéletesen alkalmas szókészletünk: azokat az elképzeléseket, amelyek az emberi faj számára soha el nem érhető állapotokat mutatnak be, és – ebből fakadóan – nem adnak semmiféle praktikus útmutatást annak elérésére *utópiának* vagy éppen *disztópiának* nevezzük (hiszen semmi sem zárja ki, hogy egy ilyen elképzelés egy rendkívül kegyetlen vagy taszító állapotot írjon le). Sem az utópia, sem a disztópia jellegzetességéhez nem tartozik hozzá, hogy az általuk leírt világkép elérhető legyen. Jubb nemcsak az ideális elmélet és az utópia fogalma kapcsán szorgalmazza a hagyományos elválasztást, hanem az ideális elmélet egy korábbi, természetesebb értelmezését kívánja revitalizálni. Úgy találja, az ideális elmélet nem jelent mást, mint a *perfekció* elméletét, azaz olyan elméletet, amely megmutatja egy érték vagy erény tökéletesítésének lehetséges módját (Jubb, 2012: 230–233.).

Ha ugyanis a praktikus relevancia hiánya szempontjából dőlne el, mely elméletek ideálisak, akkor olyan elméleteket is az ideális elmülethez kellene sorolnunk, mint Hobbes Leviatánját vagy Rousseau természeti állapotát (Jubb, 2012: 231.). Ezek nemigen nevezhetők ideálisnak, kívánatosnak vagy tökéletesnek, mégis kevés praktikus implikációval szolgálnak a ma élő ember számára. Legalábbis kicsi a valószínűsége, hogy a legtöbb ember, aki a valódi világ problémáival szemben találva magát, azon morfondírozik, mi a helyes cselekvés az adott helyzetben, Hobbest vagy Rousseau-t fogja elsőként fellapozni a válaszáért. Mégsem nevezhetjük tévesnek vagy értelmetlennek ezeket az elméleteket csupán azért, mert nem bírnak cselekvésirányító jelleggel a ma élő emberek számára (Jubb, 2012: 238.).

A perfekcióként értett ideális elmélet rögtön rávilágít, hogy az ideális és nem ideális elméletek teljesen eltérő normatív problémákra keresik a megoldást. Az ideális elméletek a perfekciót modellezik az ahhoz akadályt jelenthető tényezők kizárásával, ezeken belül pedig az igazságosság ideális elméletei a *szigorú teljesítés* körülményei között vizsgálják, mit kíván meg az igazságosság. A nem ideális elméletek ezzel szemben egy teljesen más problémára keresnek választ, mégpedig arra, mit kell tennünk a valódi, tragikus körülményeink között, abban a helyzetben, ha valaki nem azt teszi, amit tennie kellene, és amikor az igazságtalanság bekövetkezte elkerülhetetlen (Jubb, 2012: 229. és 234.).

Az ideális és nem ideális elmélet Jubb-féle újraértelmezése viszont még egy kérdésre választ ad, amelyet a két tábor hívei hajlamosak feltenni: mi az értelme olyan elméletek kidolgozásának, amelyek nem alkalmasak arra, hogy a valódi világban való cselekvésünket irányítsák? Jubb szerint azzal, hogy ezek az ideális elméletek megmutatják, milyen lenne a világ az áhított körülmények között, segítenek rávilágítani, mikor és hogyan bánunk helytelenül az emberekkel a valóságban. Azzal, hogy *elvonatkoztatunk* néhány tényezőtől, lehetőségünk nyílik arra, hogy felismerjük az igazságtalanságokat, és megpróbáljunk egy jobb állapotra törekedni például egy adott társadalmi intézmény tekintetében. Ebben az értelemben az ideális elmélet képes arra, hogy értékes szerepet töltsön be a cselekvés irányításában,

anélkül, hogy azzal a problémával kellene foglalkoznia, hogy egyes cselekvők nem az elvártnak megfelelően fognak viselkedni (Jubb, 2012: 239–240.).

Az egyes tényezőktől való elvonatkoztatást nevezem a tanulmány második felében absztrakciónak. Abból az elképzelésből indulok ki, hogy valamennyi politikaelméletnek *bizonyos mértékig* absztraktnak kell maradnia, hogy megőrizze elméleti jellegét, és ne csupán a pillanatnyi *status quo* leírását jelentse. A kérdés az, hogy az egyes politikaelméleti szerzők érvelése mennyiben tekinthető következetesnek az absztrakció szempontjából a saját maguk által állított feltételekre nézve.

2. PRÓBÁLKOZÁSOK AZ ABSZTRAKCIÓ PROBLÉMÁJÁNAK KIKÜSZÖBÖLÉSÉRE

A domináns liberális politikai filozófia kritikáinak egy nagy része – amely szintén a liberális paradigmán belülről érkezik – az absztrakció nem megfelelő mértéke szempontjából támadja a rawlsi politikaelméletet. Ezek közül a szerzők közül sokan expliciten állítják, hogy Rawls próbálkozásai és módszertana egy igazságosabb társadalom elméleti megalapozására rendkívül becsülendő, és néhány (esetleg több) ponton módosítva azon valóban átütő elméletet tudunk kidolgozni. Mások úgy látják, a rawlsi elméletalkotás lényegi része elhibázott, mivel a megfelelő helyen és mértékben alkalmazott absztrakció egy fundamentálisan más politikaelmülethez vezetne az igazságosság fogalmára fókuszáló politikai filozófusokéval szemben. Ebben a fejezetben három olyan kortárs politikaelméleti szerző munkáját vizsgálom meg, akik kimondva-kimondatlanul is úgy látják, képesek az absztrakció szempontjából egy a Rawlsénál helytállóbb elméletet kidolgozni.

2.1. Asszociativizmus – David Miller

David Miller az igazságosság rawlsi fogalmából kiindulva olyan kérdésekre keresi a választ, amelyekkel a valódi világ körülményei között kénytelenek szembesülni mind az egyének, mind a nemzetállamok. Miller egyike azon *asszociativista* politikai filozófusoknak, akik szerint az igazságosság rawlsi fogalma korrekcióra szorul, mivel a valóságban bizonyos társadalmi kapcsolatok különleges jelentőséggel bírnak az életünkben. Az asszociativisták szerint ezek a kapcsolatok sajátos kötelezettségeket kívánnak meg tőlünk (Wellman, 2002: 76.). Cselekvésünk során a rokonainkkal, barátainkkal, munkatársainkkal való kapcsolatainkban különleges motivációk irányítanak bennünket, sőt, a közös nemzettudat is meghatározó tényező lehet abban, kiket részesítünk előnyben, hiszen sokan képesek feláldozni akár az életüket is szeretteikért vagy épp a hazájukért (Miller, 1995: 70.; Wellman, 2002: 77.).

Miller politikai filozófiáját alapvetően meghatározza, hogy úgy látja, a kilencvenes évek óta az ideológiák közül a nacionalizmus került vezető szerepbe a politikai gondolkodásban (Miller, 1995: 1.). Ez azt jelenti, hogy a liberális politikaelmélet keretét a nemzetállam adja, hiszen mind az igazságosság, mind az egyre inkább előtérbe kerülő *globális igazságosság* kérdéseit a nemzetállami keretek és a nemzeti identitás vizsgálatával érthetjük meg (Miller, 1995; 2007; 2008). Miller szerint az egyének nem „tisztalappal” kezdik az életüket, azaz identitásuk kialakításában rajtuk kívül eső történelmi, kulturális tényezők is szerepet játszanak. Ennélfogva a politikai filozófia nem tekinthet el attól a tényről, hogy intuitíve úgy

érezzük, a hozzánk közelebb álló személyekkel szemben teljesen más kötelességeink vannak, mint a számunkra idegeneket illetően. Az identitásokból fakadó eltérő jogok és kötelezettségek nem zárják ki az egyenlő emberi voltunkra hivatkozó humanitárius segítségnyújtás kötelezettségét, abban az esetben, ha az emberi jogok egy többé-kevésbé univerzálisan elfogadott listájának egyes elemei sérülnek (Miller, 1995: 42–45.; 2008: 392–396.). Miller úgy látja, a valódi világban elének táruló politikai problémákra – mint a klímaváltozásból eredő aggodalmak, a humanitárius katasztrófák és a globális pénzügyi válságok – abban az esetben adható a döntésünket segítő válasz, ha az etikai univerzalizmus (amely szerint minden emberi lényel szemben pusztán közös emberi voltunkból kifolyólag teljesen azonos kötelezettségekkel bírunk), illetve a globális kormányzás és globális demokrácia ideája helyett a történelmileg kialakult nemzetállami kereteket vesszük alapul (Miller, 1995: 49–80.; 2010; 2016a: 11. és 27.).

Miller alapvetően a részleges teljesítés körülményei közötti cselekvés kérdéseire keresi a választ, miközben az igazságosság és méltányosság fogalmára alapuló domináns liberális politikaelméleti paradigmán belül marad. Az foglalkoztatja, mit kell tennünk abban az esetben, ha ugyan világos, hogy ki számára mit ír elő az igazságosság, a meghatározott kötelezettségek ellenére néhányan mégsem teljesítik a rájuk eső részt. Miller szerint akár egyénekről, akár kollektív cselekvőkről (például államokról) legyen szó, szituációtól függ, mely esetekben mit követel meg tőlünk az igazságosság. Három intuitív válaszunk lehet: egyes esetekben *pontosan annyit* kötelességünk tenni, amennyi a tisztességes részünk, más esetekben *többet* kell tennünk annál, és bizonyos esetekben akár *kevesebbet* (Miller, 2011: 231. és 201.). Miller amellet érvel, hogy közösen felismert károk esetén (mint a globális felmelegedés vagy a menekültkérdés), amikor egyértelmű, kire mennyi kötelezettséget ró az igazságosság (például nemzetközileg elfogadott kvóták révén) minden cselekvő köteles a tőle elvárt, de annál nem nagyobb mértékben kivenni a részesedését a kötelezettségekből (Miller, 2011; 2016b). Miller példái azt a szkeptikusabb politikaelméleti hozzáállást igazolják, amely szerint nincs lehetőségünk arra, hogy egy teljes egyetértés esetére kidolgozott és alkalmazható *legfőbb elv* pontosan előírja számunkra, mit kell tenni a részleges egyetértés állapotában. Az ilyen nem ideális esetekben az várható el az egyénektől, hogy azt tegyék, ami megfontolásuk szerint ésszerű az adott igazságtalan helyzetben (Valentini, 2012: 656.).

David Miller politikai filozófiája sok szempontból *realisztikusnak* értékelhető, már csak azért is, mert mind a Valentini-féle, mind a Jubb-féle értelmezésben a nem ideális körülmények eseteiben való cselekvésre igyekszik orientáló válasszal szolgálni. Értelmezésében azok a politikai filozófiai elméletek realisztikusak, amelyek adott, *fundamentálisnak* tekintett kérdésekben nem használnak absztrakciót az elméletalkotás során. Miller számos liberális politikai filozófussal ellentétben beemeli a politikaelméletbe az állampolgárok véleményét, mint a politikát formáló erőt. Ez azt jelenti, hogy a valódi, nem ideális körülményeink között az, hogy mit kíván meg tőlünk az igazságosság, az adott politikai közösség *asszociatív* kötelezettségeiből is adódik. Így Miller szerint igazolható, ha egy állam a határain belül élőket előnyben részesíti a jogok és kötelezettségek szempontjából, a határon belépni kívánókkal szemben – abban az esetben is, ha azok politikai menekültszert szeretnének folya-
modni. Habár a menekültek – a morális kozmopolitanizmus milleri „gyenge” felfogása értelmében – előnyt élveznek a befogadás kérdésében, a nemzetállamok, amennyiben meg-

tették a kötelességek rájuk eső részét, szabadon rendelkeznek a határaikon belül. Ez abból fakad, hogy a nemzetállamok olyan közösségekként értelmezendők, amelyekben az erősebb egymás iránti szolidaritás miatt nagyobb eséllyel tartják fenn a demokráciát és a *társadalmi igazságosságot* (Miller, 2007: 226.; 2016: 11., 26. és 153–156.; Espejo, 2017: 466.). A milleri érvelés realiztikus abban az értelemben, hogy bizonyos kérdésekben – elsősorban a migráció kapcsán – felismeri, az értékek kiküszöbölhetetlen konfliktusát: az állam szembesül egyrészt a bebocsátást kérők iránti felelősséggel, másrészt pedig kötelezettségével, hogy állampolgárait segítse életcéljaik megvalósításában.

Miller asszociativizmusa tehát több szempontból is realiztikusnak tekinthető a rawlsi liberális politikai filozófiához képest. Habár a társadalom és a nemzetközi viszonyok céljának az *igazságosságot* tekinti, felismeri, hogy sok esetben a valódi, nem ideális körülményeink között több intuíciónk ütközhet. Politikai filozófiájában arra igyekszik választ adni, hogy az egyes esetekben milyen döntési eljárást követel meg az igazságosság az egyénektől vagy kollektív szereplőktől, és úgy találja, a társadalmi igazságosság csakis *plurális* fogalom lehet, mivel más-más helyzetek az igazságosság más-más megalapozását igénylik: az *egyenlőség*, az *érdem* és a *szükség* alapján (Miller, 2001). Ezért, szemben Rawlsszal, aki kevés iránymutatást ad a politikai cselekvő számára, Miller elméletében fontos szerepet játszik a partikuláris helyzetekben való *döntés*, illetve a politikai *cselekvő*. Maga is *kevésbé absztraktnak* nevezi a rawlsiánus egalitárius politikai filozófiához képest, mivel úgy gondolja, a társadalmi (és globális) igazságosság elméletének kidolgozásakor érzékenynek kell lenni a valódi politikai szereplők véleményére (Miller, 2001: x.). Fontos számára, hogy az igazságosság elvei *megvalósíthatók* legyenek (Miller, 2001: 34.). Emberképe alapvetően egyenlő és racionális emberi természetet takar, azonban elméletében fontos szereppel bír, hogy mindig vannak olyan szereplők, akik nem teljesítik a rájuk eső kötelezettségeket. Ez azt is jelenti, hogy a politika természetét konfliktusosnak tekinti.

Paulina Ochoa Espejo azonban amellet érvel, hogy Miller politikaelmélete nem tekinthető realiztikusnak, mivel idealizálja a nemzetállamok társadalmát, amikor homogénnek és zártnak feltételezi azokat, ezzel *tragikusnak* írva le egy nem feltétlenül tragikus szituációt. Espejo szerint ebben a helyzetben azonnali „valóban veszélyben lévő, segítségre szoruló, valódi emberek” szükségletei állnak szemben egy „társadalommal, amely *esetleg* megkövetelheti néhány tagja céljainak teljesítését”, így nem beszélhetünk az értékek tragikus konfliktusáról (Espejo, 2017: 468.; kiemelés az eredetiben).

Ezen a ponton talán jobban érthető, miért érveltem úgy az előző fejezetben, hogy az idealizáció elterjedten használt, túlterhelt fogalma helyett sokkal alkalmasabb a Jubb-féle értelmezés. Amennyiben a domináns értelmezésnek megfelelően a cselekvéshez (a téves feltételezések alkalmazása okán) nem irányadó gondolatok használatát értenék idealizmus alatt, ahogyan a szakirodalomban sokan teszik, Espejo szóhasználata hibás lenne, hiszen nem azzal támadja Miller elméletét, hogy az a nemzetállamok bizonyos tényezőinek kiküszöbölése miatt nem ad választ arra, hogy mit tehetünk valós körülményeink között. Miller úgy gondolja, a nemzetállamok homogenitásának kérdése nem változtat az elmélet tétjén: azon, hogy a nemzetállamok egyéb tényezőinek figyelembevételével egy bizonyos cselekvési irányt tud adni a politikai filozófia az államok számára. Espejo kritikáját jobban segítené, ha úgy érvelne, Miller kulcsfontosságú tényezőktől tekintett el az elméletalkotás során, ezzel

végkövetkeztetései sem a valódi világ problémáira adnak választ. Véleményem szerint ez a problematika nem az idealizáció, hanem az absztrakció megfelelő helyének és mértékének területét képezi.

2.2. Liberális feminizmus – Susan Moller Okin

A domináns rawlsiánus liberalizmus feminista kritikái érkehetnek a paradigmán belülről és kívülről is (Christman, 2002: 1–5.; Sunstein, 1990). Ebben az alfejezetben egy olyan feminista kritikát vizsgálok meg, amely a paradigmán belül marad. Susan Moller Okin kísérletet tesz a Rawls elméletében sok feminista szerző által számon kért tévedések kiküszöbölésére. Okin kritikája úgy értelmezhető, hogy azzal, hogy Rawls olyan tényeket nem vesz figyelembe az elméletalkotás során, amelyek éppen az elméleti konstrukció alapját határozzák meg, az *egész* elméletet veszélybe sodorja. Okin úgy gondolja, Rawls társadalmi igazságosságról szóló elméletének újraértelmezésével lehetségessé válik kiküszöbölni ezt a gyengeséget.

Okin Milleréhez hasonló irányból közelíti meg a rawlsi igazságosságelméletet. Míg Miller a különböző társadalmi kapcsolatainkban különböző motivációkat és kötelezettségeket vél felismerni, Okin a *társadalmi nemek* kérdésének elhallgatását kéri számon Rawlson. Miért is lenne fontos hangsúlyozni a nemek kérdését egy olyan elméletben, amely arra épül, hogy mind egyenlők vagyunk, és hogy az igazságosság elveit egyéni jellemvonásaink ismeretének hiányában kell meghoznunk?⁶ a feminista politikai filozófusok szerint azért, mert a valóságban nem vagyunk egyenlők: a modern liberális társadalmakat szélsőségesen áthatják a nemek közötti egyenlőtlenségek.⁷ Okin kritikája szerint Rawls elmélete nem alkalmazható a valódi modern társadalmakra, mert egy másik elméletre, a *morális fejlődés elméletére* épül, viszont annak tekintetében a legfontosabb kérdéseket figyelmen kívül hagyja, sőt, téves feltételezésekkel bír (Okin, 1989).

Rawls szerint az igazságosság elvei által működtetett társadalom csak abban az esetben lesz stabil, ha az állampolgárok képesek elsajátítani egy effektív *igazságérzetet* (a sense of justice), amely képessé teszi őket arra, hogy ellenálljanak igazságtalanságra csábító hajlamaiknak (Rawls, 1997: 179–182. és 529.; 2005: 142.). Okin szerint *Az igazságosság elméletének* csak egy „elhanyagolt” részén derül ki, hogy az igazságérzet elsajátításában Rawls milyen rendkívül fontos szerepet tulajdonít a családban történő szocializációnak (Okin, 1989: 236.). Rawls a családot tekinti az első és egyben elsődleges közösségnek, amelyben a gyermek elsajátíthatja az igazságos társadalom fenntartásához szükséges képességeket. A probléma az, hogy Rawls a családot igazságos intézménynek tekinti, amelyben a gyermek megtanulja szeretni, tisztelni a szüleit, bízni bennük, példaként tekinteni rájuk és iránymutatást vár tőlük. Szerinte csakis ez a folyamat az, amely során a gyermek képessé válik arra, hogy mások nézőpontját is magáévá tegye és felnőttként azok szemszögéből közelítsen egyes kérdésekhez (Rawls, 1997: 539–549. és 569.). Okin olvasatában azonban Rawls azt a súlyos absztrakciós hibát követi el, hogy nem veszi figyelembe, hogy a morális fejlődésnek ebben

⁶ Okin Rawls társadalmi igazságosságról szóló elméletét vizsgálja, azonban Pepper kísérletet tesz az Okin-féle kritika Rawls nemzetközi elméletére való kiterjesztésére (Pepper, 2014).

⁷ Rawls egyébként maga problémaként értelmezi a faji és nemi diszkriminációt, de úgy véli, azok megoldása kívül esik az ideális elmélet hatókörén (Rawls, 2001: 66.).

a szakaszában a valódi (Rawls által monogámnak tekintett) családban legnagyobb részt a nők tevékenységi körébe tartozik a gyermekek nevelése (Okin, 1989: 236–237.). A modern család ugyanis nem igazságos abban az értelemben, hogy a családon belüli szerepek, felelősségek és erőforrások *nem* az igazságosság két elvének megfelelően vannak elosztva, hanem a biológiai nemüktől függenek. Ezekben a családokban, amelyek gyakran egyenlőség helyett függőségre és dominanciára épülnek és amelyekben a tipikusan nők által végzett feladatok (mint a háztartás vezetése vagy a gyermeknevelés) nem minősülnek munkának, Okin szerint a gyermekek morális fejlődésére hatással van, hogy mi a személyek biológiai neme és mik az ahhoz társított szerepek (Okin, 1989: 237.; 1998: 10.).

Tekintve, hogy Rawls és több liberális kortársa nem veszi figyelembe a nemek által strukturált családokban meglévő igazságtalanságokat, súlyos implikációkkal bír, hogy abban a kevés esetben, amikor Rawls a családdal is foglalkozik, az Okin által egyébként gyakran méltatott *eredeti helyzetben* egyezkedő feleket családfőknek állítja be, akik a családtagjaik érdekeit szem előtt tartva döntenek (Rawls, 1997: 163.). Mivel azonban Rawls implicite kívül helyezi a családot az élet igazságosság által szabályozott területein, az eredeti helyzetben a *leghátrányosabb* helyzetben lévő nők nem is szólaltathatják meg hangjukat (Okin, 1989: 235. és 245.).

Okin szerint az eredeti helyzet újraértelmezésével biztos alapokra helyezhető a rawlsi elmélet. Úgy érvel, mivel az eredeti helyzetben semmiféle információ nem áll az egyének rendelkezésére saját jellemzőikről, nem egy *senki által* sem birtokolt nézőpontból fognak egyezkedni, és racionális döntést hozni az igazságosság elveiről, hanem egy a racionális döntésen túlmutató nézőpontból: *mindenki* nézőpontjából. Egy olyan pozícióból, amely empátián és a mások nézőpontjába való behelyezkedés képességén alapul. Okin úgy véli, ez nem az emberi élet bizonyos eshetőségeitől való absztrakciót jelenti, hanem az emberi *különbségek* elismerését. Rawls elmélete akkor alkalmazható a valódi társadalmi intézményekre, ha az eredeti helyzetet a *valódi* emberek számára elérhető eszközzel tekintjük. Ezeknek az embereknek, akik úgy tesznek, mintha az eredeti helyzetben kellene dönteniük, rendelkezniük kell az empátia tulajdonságával. Ezt pedig csak a morális fejlődés egyik legfontosabb területén, a családban sajátíthatják el (Okin, 1989: 245–246. és 248.).

Okin feminista kritikája, amely elsősorban Rawlst támadja, másodsorban pedig azokat a kortárs liberális politikai filozófusokat, akik nem tekintik politikai intézménynek, így nem veszik figyelembe a nemek által strukturált családot, a legtöbb tényezőben nem értékelhető *realisztikusabbnak* az általa kritizált rawlsi politikaelméletnél. A legtöbb faktor tekintetében ugyanabból az absztrakciós helyzetből indul ki, mint elméleti ellenfele. Az Okin-féle Rawls-kritika viszont azért különösen érdekes (amellett, hogy a nemek közötti egyenlőség politikai filozófiai megközelítésének adja átfogó elemzését),⁸ mert az absztrakció problematikáját nem az egyes társadalmi valóságok figyelembevételén kéri számon, hanem egy fundamentálisabb szinten: a Rawls elméletét *megalapozó* elméleten.⁹ Okin nézőpontja az absztrakci-

⁸ Lásd a *Justice, Gender and the Family* című könyvét (Okin, 1998).

⁹ Valentini szerint valóban hiányos Rawls elemzése a nemek közötti igazságtalanságról, azonban ez nem veszélyezteti az elméletet, amely *ideális elméletként* egy partikuláris normatív szférára vonatkozik. Szerinte az

ónak azt a tipikus esetét mutatja be, amikor az elvonatkoztatás módszere kockázatot jelent az egész elmélet koherenciája szempontjából.

2.3. Kortárs realista politikaelmélet – John Horton

Mi történik, ha az absztrakció szempontjából a teljes domináns politikai filozófia paradigmáját megkérdőjelezzük? Ezt teszik a 2010-es évek óta ellenáramlatként fellépő *kortárs politikai realisták*.¹⁰ A realista mozzanat az angolszász politikaelméletben alapjaiban kérdőjelezi meg a rawlsiánus politikai filozófiát. A realisták úgy tartják, a Rawls követő liberális gondolkodók nem elég érzékenyek a valódi világ *realitásaira*, ennél fogva félreértelmezik a társadalom, a politika és még a politikaelmélet természetét is. Az ő szemszögükből a Rawls által dominált politikai filozófiát *minden szinten átítatja* az absztrakció problémája. Ennek a politikaelméleti irányzatnak esszenciális igénye, hogy a politikai filozófiának *realistának* kell lennie. Tehát a lényege nem az kell, hogy legyen, miként *kellene* cselekednie az ideális körülmények között (vagy racionálisan) cselekvő embernek, hanem arról, „hogyan működnek valójában a társadalmi, gazdasági, politikai intézmények egy társadalomban adott időben, valamint mi vezérli valójában az emberek cselekedeteit adott körülmények között” (Geuss, 2008: 9.).

A realisták nagyobb *autonómiát* adnának a *politikai* gondolkodásnak, ahelyett hogy hipotetikus szituációban alkotott elvekből vezetnék le a politikai élet szabályszerűségeit (Galston, 2010: 387.). Azzal kritizálják Rawlst és követőit, akiket a liberális moralizmus vagy az ideális elmélet pejoratívan értelmezett jelzőjével bélyegeznek, mivel azok nem veszik észre, hogy a politika egy sajátos játékszabályok által vezérelt terület, szabályait – tévesen – az élet más területein fogant elvekből próbálják levezetni (Galston, 2010: 387–388.; Williams, 2005: 3.; Philp, 2007: 1.). Ez az „alkalmazott etika” szerintük elfedi a domináns angolszász politikai filozófia művelői elől, hogy a politikának nem az igazságosság a célja, hanem a béke, biztonság és rend megteremtése (Williams, 2005; Horton, 2010; Galston, 2010: 394–395.; Geuss, 2008: 1.). Így a realisták több *status quót* vennének figyelembe az elméletalkotás során (North, 2010: 382.; Galston, 2010: 394–395.; Bellamy, 2010: 420.). Azonban, mint említettem, minden politikaelméletnek, így a realista politikaelméletnek is *valamennyire* absztraktnak kell maradnia ahhoz, hogy megtartsa *elméletjellegét*.

Harmadik alternatív politikaelméleti irányként tehát egy külső kritikát választottam a tanulmány fókuszául. Azonban a realisták kritikai hozzáállása nem szabad, hogy megtévessze az olvasót: a kortárs realisták sem lépnek ki a liberalizmus paradigmájából (hiszen

intézmények megváltoztatása az olyan magánéleti kérdésekben is változást tud hozni, mint a nemek közötti igazságtalanságok, amelyek gyakran kívül esnek a jog „formális” hatókörén (Valentini, 2009: 345.).

¹⁰ Annak ellenére, hogy a kortárs politikai realisták sok tekintetben eltérnek egymástól, és még az is kérdéses, hogy nevezhetjük-e őket egységes irányzatnak a rawlsiánus liberális politikai filozófiával szemben, a tanulmányban inkább a köztük lévő hasonlóságot hangsúlyozom, hiszen bizonyos elemeket minden realista szerzőnél fellelhetünk valamilyen mértékben (Szűcs, 2014; Gyulai-Szűcs, 2016). A kortárs politikai realista irodalom a *European Journal of Political Theory* 2010. évi 4., tematikus számát követően vált elismert kihívójává a domináns liberális politikai filozófiának, a *Critical Review of International Social and Political Philosophy* 2017-es 3. száma pedig a realista irodalomban végbement változásokat jelzi.

épp a társadalmi valóságokra reflektálva állapítják meg, hogy „itt és most” minden nem liberális megoldás illegitimnek tűnik). Ahogy a kortárs realisták egyik leggyakrabban hivatkozott szerzője, Bernard Williams is megfogalmazza, a realizmus csupán egy új megközelítése a liberalizmusnak (Williams, 2005: 3.), Matt Sleatnél pedig explicitté válik, hogy a kortárs realista szerzők határozottan a politika liberális megközelítésének realista elméletét kívánják megalkotni (Sleat, 2013). A realisták mondhatni arra kényszerítik a liberális filozófusokat, hogy mindenről, amit intuitíve igaznak fogadtak el, újragondolják, valóban minden korban és helyen elfogadható vagy kívánatos volna-e az adott társadalom tagjai számára.

A kortárs realista szerzők közül John Horton *modus vivendi* elméletét vizsgálom meg.¹¹ A választás nem teljesen önkényesen esett épp Hortonra. Úgy vélem, az ő elméletében különösen becsülendő, hogy nem csupán a domináns liberális politikai filozófia kritikáját fogalmazza meg, hanem igyekszik kidolgozni annak realista alternatíváját, a politikai együttélés egy olyan elméletét, amelynek nem az igazságosság a célja, hanem a béke és biztonság fenntartása.

Horton felteszi, „még ha valóban helyesek lennének Rawls elvei – bármit is értsünk ez alatt –, a valóságban semmi esély nincs arra, hogy mindenki egyet fog érteni bennük. Akik elfogadják őket az absztrakció nagyon magas szintjén, nem feltétlenül fogják ugyanolyan módon értelmezni őket a valóságban. És még azok is, akik egyetértenek a gyakorlati interpretációban, nem mindig fognak azoknak megfelelően cselekedni.” (Horton, 2010: 436.). Ráadásul azzal vádolja a liberális moralizmust, hogy gyakorlatilag nem foglalkozik a *politikai cselekvéssel*, azzal, hogyan *realizálódnak* a teoretikusan kidolgozott elvek. Ezért szerinte a domináns liberális politikai filozófia igen csekély útmutatással szolgál a valódi világban való cselekvéshez (Horton, 2010: 435–437.).

A *modus vivendi* egy olyan politikaelmélet, amely elsődleges célja a politikai rendet fenyegető zűrzavar elkerülése, illetve a béke és biztonság egy olyan állapotának fenntartása, amely egy minimális életszínvonalat garantál az állampolgárokra nézve. Ehhez az állapothoz Horton szerint nem szükséges bármiféle előre kialakított standardot meghatározni. A béke és biztonság – az igazságossággal ellentétben – nem ilyen standardokat jelentenek, hanem instrumentális szereppel bírnak ahhoz, hogy az egyének egyéb céljaikat elérhessék (Horton, 2010: 438.). Habár a realisták szerint a rawlsi átfedésszerű konszenzus (Rawls, 2005: 147.), a társadalom alapvető berendezkedését megalapozó elvekről nem lehetséges, Horton szerint a *modus vivendinek* tág értelemben *konszenzusosnak* kell lennie, hiszen megkövetel valamiféle *hajlandóságot* politikai megállapodások legitimitásának elismerésére. Ezen a hobbesiánus előfeltételezésen túl azonban a politikai kompromisszumok nem követelik meg, hogy az állampolgárok bármilyen elvben vagy értékben egyetértsenek (Horton, 2010: 437.). Ez azt jelenti, hogy a béke elnyomással való fenntartása nem tartozik a *modus vivendi* területére, mivel annak rendelkeznie kell a *legitimitáció* valamely fokával a politikai hatalom tárgyaira nézve. A tárgyalás, alku vagy meggyőzés során létrejött kompromisszumok akkor

¹¹ Rawls is használja a *modus vivendi* kifejezést, azonban ő olyan megállapodást ért alatta, amelyben két szembenálló fél egyezményével egyensúlyi helyzet jön létre. Nála a *modus vivendi* a felek számára nyitott ismeretek birtokában jön létre, így senkinek sem előnyös megszegni azt (Rawls, 2005: 147.).

legitimek, ha mindenki, akire érvényesek, valamilyen módon hozzájárulását adta (például a már meglévő politikai csatornákon keresztül). A Rawls által lehetségesnek tartott kompromisszummal ellentétben a *modus vivendi* folyamatos megerősítést igényel (Horton, 2010: 438–440.).

A *modus vivendi* azonban sajátos elméleti problémákkal küzd, amelyeket részben Horton is elismer. Egyrészt nehéz meghatározni, mely tényezők szükségesek ahhoz, hogy *modus vivendi* típusú megállapodásról beszéljünk. Másrészt, a béke és biztonság, amely elérése a *modus vivendi* célja, minden esetben fokozat kérdése, a gond azonban az, hogy a *modus vivendi* elmélete nem ad útmutatást arra nézve, ezek mekkora mértékű megléte jelenti, hogy a politika elérte a célját. Harmadrészt a *modus vivendi* elmélete nem tud megszabadulni a normatív ítéletektől, hiszen mivel nem jöhet létre pusztán kényszer eredményeképp, kell hogy legyen valamiféle elképzelésünk arról, mit értünk kényszer alatt (Horton, 2010: 442–444.).

Horton elméletét az absztrakció szempontjából vizsgálva világossá válik, miért nem elég az absztrakció mértéke ahhoz, hogy eldönthessük, megfelelő mértékben absztrakt-e egy elmélet. A hortoni *modus vivendi* ugyanis Miller és Okin elméletével szemben egyértelműen jobban szerepel a valódi világ jellegzetességeinek bevonása kapcsán, azzal, hogy a társadalmi együttélés céljának nem az igazságosságot, hanem a minimálisan megvalósítható békét veszi, amelyhez ráadásul konkrét eszközöket kínál a tárgyalás, alku és meggyőzés formájában. Horton a politikai szereplő kezébe helyezi a *modus vivendi* megvalósításának feladatát. Emberképe is realiztikusabb a liberális ellenfelei által elképzelt emberi természethez képest, hiszen abból indul ki, hogy a társadalmat olyan szinten hatják át a konfliktusok, hogy semmilyen kérdésben nem lehetséges konszenzus, csupán átmeneti kompromisszumok révén lehet fenntartani a békét és a biztonságot. Ebből fakadóan a politika természetéről is merőben realiztikusabb elképzelésekkel bír. Ha csak ezeket a tényezőket vennénk figyelembe, a politikai realizmus és Horton elmélete lenne az absztrakció problémáját leginkább kiküszöbölő politikaelmélet. Azonban ha a konzisztencia szempontjából vizsgáljuk meg az elméletet, számos problémába ütközünk.

Egyrészt, a Horton-féle minimális konszenzus a békére és biztonságra vonatkozóan már is számos elemet kizár a nem ideális elméletek *részleges teljesítés* feltételeinek nevezett problematikából. A valóságban ugyanis léteznek olyan – jellemzően bukottak nevezett – államok, amelyekben semmilyen biztosíték nem áll rendelkezésre ahhoz, hogy valóban fenn tudna maradni egy ilyen minimális méretű konszenzus is. A nem ideális elméletek – mint a tanulmány első részében láthattuk – épp arra a helyzetre igyekeznek választ adni, amikor biztosan vannak olyan szereplők, akik nem teljesítik a tőlük elvártakat. Peter Jones szerint azonban a Horton-féle *modus vivendi* nem is a mély konfliktusoktól áthatott társadalmakra kell érteni (Jones, 2017: 453.). Amennyiben ezt elfogadjuk, kizárjuk a tényt, hogy a világ államainak egy részében jelenleg is polgárháború dúl. Ha el is tekintünk ettől és csupán a kevésbé megosztott politikai közösségekre alkalmazzuk az elméletet, még mindig felmerülhetnek problémák. Mivel a *modus vivendi* típusú együttélés valamiféle beleegyezést követel az abban résztvevőktől, Horton a meglévő intézményeket javasolja a beleegyezés kimutatására. Ezzel azonban nem veszi figyelembe az alkotmányos demokráciák – mint a beleegyezést biztosítani képes – politikai berendezkedések egy fontos jellemzőjét: a jog

és a társadalmi normák a legtöbb esetben a többségnek és a politikailag legbefolyásosabb csoportoknak kedveznek. A *modus vivendi* típusú együttélés így szükségszerűen a kisebbségi csoportok marginalizálódásának problémájához fog vezetni (Borgebund, 2015: 568.).

Másrészt, Horton megközelítése azt sugallja, mintha a valódi társadalmak valódi politikai intézményei szembekerülnének azzal a kérdéssel, hogy bizonyos alapvető kérdésekben lévő konszenzus leszármazottjaiként kell rájuk tekintenünk vagy politikai kompromisszumok eredményeként. A valóságban a társadalom tagjai pusztán szembesülnek a ténnyel, hogy az általuk örökölt politikai rendszerben „így működnek a dolgok”. Ebben az értelemben a társadalom *realista* felfogása azt kíváná, hogy társadalmi körülmények és eshetőségek pusztán eredményeként tekintsünk rájuk, ne pedig bizonyos absztrakt elvek *vagy* politikaelmélet függvényeként (Jones, 2017: 454.). Ebből a szempontból tekintve felmerül a kérdés, valóban meg tud-e felelni az absztrakció által magával szemben állított feltételeknek az elmélet.

3. KONKLÚZIÓ

A kortárs liberális politikaelméletek mind megküzdnek az absztrakció problémájával. A tanulmányban azt igyekeztem bemutatni, hogy ezt a problémát nem lehetséges egyszerűen az ideális és nem ideális elméletek vitájaként értelmezni. Kitértem arra, hogy bár a két elmélettípus közötti különbségtétel jól megvilágítja, milyen kifogással élnek a nem ideális elméletek hívei az ideális elméletekkel szemben, az elvonatkoztatás problémáját, amely valamennyi politikaelmélet számára elkerülhetetlen, nem célszerű idealizációnak nevezni. Ezért az absztrakció fogalmát javasoltam arra a jelenségre, hogy az alternatív politikaelméletek szükségszerűen kizárnak bizonyos tényezőket a valóságból, hiszen ez szükséges ahhoz, hogy adott politikai filozófiai kérdésekre elméleti választ tudjanak nyújtani.

Írásommal azt igyekeztem érzékeltetni, hogy az absztrakció szempontjából valamennyi alternatív elmélettel szemben lehetséges kifogásokat felsorolni. Mindezt három szerző gondolkodásán szemléltettem, köztük David Miller asszociativizmusán, Susan Moller Okin liberális feminizmusán és John Horton a kortárs realista politikaelmélethez tartozó *modus vivendi*-elméletén. A kérdés az, hogy ez a problematika fenyegeti-e a politikaelmélet egészét. Úgy vélem, nem. A perfekció elméleteként értett ideális elméletek és az absztrakciót alkalmazó politikaelméletek alkalmasak arra, hogy bizonyos valóságos tényezőktől elvonatkoztatva felismerjük a társadalmi együttélésben rejlő lehetőségeket, illetve azt, hogy a társadalmi, politikai élet addig megváltoztathatatlanok tekintett elemeinek bármelyikét lehetséges kitenni kritikai vizsgálódásnak. A kritikai hozzáállás pedig minden esetben magában hordozza a perfekció lehetőségét.

IRODALOM

- Bellamy, Richard (2010): Dirty Hands and Clean Gloves: Liberal Ideals and Real Politics. *European Journal of Political Theory*, 4: 412–430.
- Borgebund, Harald (2015): Review Article: Modus Vivendi versus Public Reason and Liberal Equality: Three Approaches to Liberal Democracy. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 5: 64–75.
- Chin, Clayton (2016): Beyond Analytic and Continental in Contemporary Political Thought: Pragmatic Methodological Pluralism and the Situated Turn. *European Journal of Political Theory*, 2: 205–22.
- Chin, Clayton–Thomassen, Lasse (2016): Introduction: Analytic, Continental and the Question of a Bridge. *European Journal of Political Theory*, 2: 133–37.
- Christman, John Philip (2002): *Social and political philosophy: a contemporary introduction*. Routledge contemporary introductions to philosophy. London–New York, Routledge.
- Donahue, Thomas J.–Espejo, Paulina Ochoa (2016): The Analytical–Continental Divide: Styles of Dealing with Problems. *European Journal of Political Theory*, 2: 138–154.
- Espejo, Paulina Ochoa (2017): Taking Place Seriously: Territorial Presence and the Rights of Immigrants: Taking Place Seriously. *Journal of Political Philosophy*, 1: 67–87.
- Floyd, Jonathan (2016): Analytics and Continentals: Divided by Nature but United by Praxis? *European Journal of Political Theory*, 2: 155–171.
- Galston, William (2010): Realism in Political Theory. *European Journal of Political Theory*, 4: 385–411.
- Geuss, Raymond (2008): *Philosophy and Real Politics*. Princeton–Oxford, Princeton University Press.
- Gyulai Attila–Szűcs Zoltán Gábor: Bevezetés. In: Gyulai Attila–Szűcs Zoltán Gábor (szerk.): *A hatalom kódéban. Bevezetés a realista politikaelméletbe*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet–L'Harmattan Kiadó, 7–17.
- Horton, John (2010): Realism, Liberal Moralism and a Political Theory of Modus Vivendi. *European Journal of Political Theory*, 4: 431–448.
- Jones, Peter (2017): The Political Theory of Modus Vivendi. *Philosophia*, 2: 443–461.
- Jubb, Robert (2012): Tragedies of Non-Ideal Theory. *European Journal of Political Theory*, 3: 229–246.
- Jubb, Robert (2016): Norms, Evaluations, and Ideal and Nonideal Theory. *Social Philosophy and Policy*, 1–2: 393–412.
- Körösenyi András (2011): A politika mint konstitutív. Carl Schmitt hozzájárulása a politikai meghatározásához. *Századvég*, 60: 9–24.
- Lawford-Smith, Holly (2010): Debate: Ideal Theory. A Reply to Valentini. *Journal of Political Philosophy*, 3: 357–368.
- Miller, David (1995): *On Nationality*. Oxford Political Theory. Oxford, Oxford University Press.
- Miller, David (2007): *National responsibility and global justice*. Oxford–New York, Oxford University Press.
- Miller, David (2008): National Responsibility and Global Justice. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 4: 383–399.
- Miller, David (2016a): *Strangers in Our Midst: The Political Philosophy of Immigration*. Cambridge, Harvard University Press.

- Miller, David (2016b): Is There a Human Right to Immigrate? In: S. Fine–L. Ypi (szerk.): *Migration in Political Theory*, Oxford University Press, 11–31.
- North, Richard (2010): Political Realism: Introduction. *European Journal of Political Theory*, 4: 381–384.
- Okin, Susan Moller (1989): Reason and Feeling in Thinking about Justice. *Ethics*, 2: 229–249.
- Okin, Susan Moller (1998): *Justice, Gender, and the Family*. New York, Basic Books.
- O'Neill, Onora (1989): *Constructions of reason: explorations of Kant's practical philosophy*. Cambridge–New York, Cambridge University Press.
- O'Neill, Onora (2002): *Towards Justice and Virtue: a Constructive Account of Practical Reasoning*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Owen, David (2016): Reasons and Practices of Reasoning: On the Analytic/Continental Distinction in Political Philosophy. *European Journal of Political Theory*, 2: 172–188.
- Patton, Paul (2016): Government, Rights and Legitimacy: Foucault and Liberal Political Normativity. *European Journal of Political Theory*, 2: 223–239.
- Pepper, Angie (2014): A Feminist Argument against Statism: Public and Private in Theories of Global Justice. *Journal of Global Ethics*, 1: 56–70.
- Philp, Mark (2007): *Political conduct*. Cambridge, Harvard University Press.
- Rawls, John (1997): *Az igazságosság elmélete*. Budapest, Osiris.
- Rawls, John (1999): *A theory of justice*. Rev. ed. Cambridge, Belknap Press of Harvard University Press.
- Rawls, John (2001): *Justice as fairness: a restatement*. Cambridge, Harvard University Press.
- Rawls, John (2003): *The Law of Peoples: With "The Idea of Public Reason Revisited"*. Cambridge, Harvard University Press.
- Rawls, John (2005): *Political liberalism*. Expanded ed. Columbia Classics in Philosophy. New York, Columbia University Press.
- Rawls, John (2008): *A népek joga: visszatérés a közös gondolkodás eszméjéhez*. Fordította: Krokovay Zsolt. Budapest, L'Harmattan.
- Skorupski, John (2017): Rawls, Liberalism, and Democracy. *Ethics*, 1: 173–198.
- Sleat, Matt (2015): *Liberal Realism: a Realist Theory of Liberal Politics*. Oxford, University Press.
- Stemplowska, Zofia (2008): What's Ideal About Ideal Theory? *Social Theory and Practice*, 3: 319–340.
- Sunstein, Cass R. (szerk.) (1990): *Feminism & Political Theory*. Chicago, University of Chicago Press.
- Szűcs Zoltán Gábor (2014): Politika egy tökéletlen világban. *Politikatudományi Szemle*, 4: 7–34.
- Szűcs Zoltán Gábor (2018): *A politika lelke. A politikai realizmus elméleti és eszmetörténeti szempontból*. Budapest, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet.
- Valentini, Laura (2009): On the Apparent Paradox of Ideal Theory. *Journal of Political Philosophy*, 3: 332–355.
- Valentini, Laura (2012): Ideal vs. Non-Ideal Theory: A Conceptual Map: Ideal vs Non-Ideal Theory. *Philosophy Compass*, 9: 654–664.
- Wellman, Christopher Heath (2008): Justice. In: Simon, Robert L. (szerk.): *The Blackwell Guide to Social and Political Philosophy*. Oxford, Blackwell Publishers, 60–84.
- White, Stephen K. (2016): Continental and Analytic Lenses in Relation to the Communicative Action Paradigm: Reconstructive Thoughts. *European Journal of Political Theory*, 2: 89–204.
- Williams, Bernard (2008). *In the Beginning Was the Deed: Realism and Moralism in Political Argument*. Princeton, Princeton University Press.